

Egy újra előkerült Balassi-töredékről. Egy fászlada kinyitása a Székesfehérvári Püspöki Könyvtár kódextermében 2011. december 5-én egészen meglepő eredményeket hozott. A püspöki könyvtár, hasonlóan a világ számos más könyvtárához, komoly helyhiánnyal küzd. A kódexterem múlt század elején készült polcain¹ az egykori szemináriumi könyvtárból való ősnymtatványok, antikvák és egyéb különlegesen értékes könyvek már nem férnek el, így azok tárolása savmentes dobozokban történik. E dobozok alatt volt az a régi fászlada, melyből előkerült az értékes antikvakatalógus, továbbá Balassi Bálint *Istenes énekeinek* 1665-ös kassai kiadásából² való három, eddig ismeretlen töredék azokkal a hajtogatott borítékokkal együtt, melyekben Pauer püspök a kötéstáblában felfedezett³ töredékeket eredetileg elhelyezte.

A fászlada alján egy 1984. január 14-i újságot is találtam, ez ad támpontot arra nézve, mikor is kerülhettek oda a fellelt iratok. Ebben az időben a könyvtár vezetését Sulyok Ignác látta el, már csaknem harminc éve.⁴ Ő még biztosan ismerte a katalógust, több helyen ráírta a könyvek mai jelzeteit, illetve néhány szóban meg is emlékezett róla Pauer János gyűjteményéről beszámoló cikkében.⁵ A 80-as évek elejétől kezdve a püspöki palota állagromlása és a modernizálás szükségességének elkerülhetetlensége miatt átfogó felújítás és restaurálás zajlott. Ennek során az emeleten található könyvtári és levéltári állományt is meg kellett mozgatni. Sulyok atya nem sokkal halála előtt írt levelében számol be erről a munkáról; innét tudjuk, hogy a költöztetést nem egyedül végezte, hanem két kőművesegéd is segített neki.⁶ Az ekkor már több mint hetvenéves Sulyok atya a hatalmas munka minden részletére bizonyosan nem tudott odafigyelni, így kerülhettek az elfeledett fászladába a Balassi-töredékek a katalógussal együtt.

A katalógust ezt követően az idősödő Sulyok talán el is felejtette, vagy beletörődött annak eltűnésébe. Mindenesetre a könyvtár 1601 előtti nyomtatványainak katalógusát⁷ elkészítő Velencei Katalin nem látta, sőt létezéséről sem tudott, holott Sulyok atyával, aki még saját feljegyzéseit is felajánlotta, többször is beszélt a munka kapcsán.⁸ Az említett cikkben szereplő katalóguscédulákat illetően Velencei Katalin is azt hitte, hogy Pauernek a könyvekben megtalálható, saját kezű rövid leírásairól van szó.⁹ Annál is inkább, hiszen a cikkben azt olvashatjuk, hogy „Pauer könyvleírásai alaposak, sokoldalúak, ha nem is várhatjuk tőle egy modern bővített címléírás szempontjainak érvényesítését.”¹⁰ Ez a jellemzés tényleg nem ad okot arra, hogy más cédulákat keressünk.

Mi más közölt még Sulyok atya az említett cikkben? Állítása szerint szűrőpróbaszerűen is kiderül, hogy több, a katalógusban még szereplő munka ma már nincs meg. Erre példaként hozza Erasmus *Encomium moriae* című munkájának egy 1522-es bázeli kiadását, illetve Temesvári Pelbárt *Stellarium*

¹ Sulyok János: *A Székesfehérvári Püspöki Könyvtár*. = Fejér Megyei Könyvtáros (16.) 1976. 37.

² RMNy. 3197. Ezúton is köszönöm P. Vásárhelyi Juditnak, hogy a már elkészült, de még meg nem jelent RMNy.-leírást megosztotta velem.

³ Szabó Károly: *Régi magyar könyvészeti adatok. II-dik közlemény*. = Magyar Könyvszemle (4.) 1879. 122.

⁴ Könyvtárosi kinevezését 1956-ban kapta. L. Sulyok János Ignác: *A Székesfehérvári Egyházmegye ünnepi névtára: 1038–1688–1988*. Székesfehérvár, 1988. Székesfehérvári Egyházmegyei Hatóság, 194.

⁵ Sulyok János: *A székesfehérvári Pauer-gyűjtemény*. = Magyar Könyvszemle (83.) 1967. 195–196.

⁶ SzfVPI No.05-45/2006

⁷ Velencei Katalin: *A Székesfehérvári Püspök Könyvtár 1601 előtti nyomtatványainak katalógusa (BEpAlb Cat.)* Bp. 2008. OSzK–Székesfehérvári Püspöki Könyvtár.

⁸ Velencei Katalin 2011. 12. 21-én kelt magánlevele, melyben nyújtott segítségét ezúton is köszönöm neki.

⁹ Ezek a leírások csak a legfontosabb adatokat tartalmazzák: szerző, rövid cím, megjelenési hely, nyomdász és kiadási év.

¹⁰ Sulyok: *i. h.* 1967. (5. jegyzet) 196.

című kötetének 1511-es, Hagenauban megjelent munkáját. Ma mindkét kötet megtalálható a könyvtárban.¹¹ Hogy bizonyosan a katalógusban szereplő kötetekkel van dolgunk, azt éppen Pauer alaposága miatt tudjuk. A Temesvári-kötet leírásában a következőt találjuk: „Czimlap hiányzik. Kezdődik Articulus II. fol. II.” Ez pontosan igaz a könyvtárban ma megtalálható kötetre. Az Erasmus-kiadással kapcsolatban azt olvassuk: „Noha a most már (1871) 349 éves e munka mindamelllett hiány nélküli; teljesen ép és tiszta külső- és belsőleg. A betűk (...?) könnyen olvasható. A munka másképp is ritka, de ilyen épességben aligha lehetne egyhamar találni párját.”¹² Örömmel állíthatom, hogy a mű mára sem került rosszabb állapotba. Velencei Katalin katalógusából tudjuk, hogy a könyv Horváth János püspök 1851-es hagyatéki jegyzékében is szerepel, innét került be a püspöki könyvtárba.¹³ Érdekes kérdés, vajon miért készítette el a leírást Pauer 1871-ben, nyolc évvel azelőtt, hogy püspöki kinevezése révén a kötet tulajdonképpen „gazdája” lett.

Arra vonatkozóan sem tudunk választ adni, hogy Sulyok atya miért gondolta a két említett antikvát elveszettnek. Semmilyen adatunk nincs arra vonatkozóan, hogy a könyvek akár csak ideiglenesen is kikerültek volna a püspöki könyvtár állományából. Sulyok atya eredeti, a közleményben megjelenétnél bővebb kézírata megtalálható a levéltárban, a kéziratot későbbi publikációkhoz is bizonyosan használta, és többször javításokat is végzett benne, a kérdéses hibákat azonban érintetlenül hagyta.¹⁴

Térjünk rá a katalógus ismertetésére. A leírások évtizedenként vannak rendezve 1500-tól 1600-ig, bár ezek a határok itt-ott eltolódnak egy-egy évvel, hiszen a kérdéses időintervallumnak nincs minden évéből nyomtatvány.¹⁵ Fontos megjegyezni, hogy az 1500-as év, mely a ma bevett felosztás szerint még ősnymtatványnak minősül, külön csoportot képez. A csoportok előtt mutatószerűen fel vannak sorolva az adott évkörbe tartozó művek, legfontosabb bibliográfiai adataikat jelezve. A besorolás alapját, az előzetes mutatókban és a cédulák között is, a megjelenési év adja, az azonos évben kiadott munkák pedig szerzői betűrendben követik egymást. A mutatókban csupán a szerző, a rövid cím, a rétnagyság, a kiadási hely és az év, valamint a nyomdász neve szerepel. Néhány esetben a mutató elkészülte után beszerzett könyveket idő- és betűrenden kívül feltehetően „érkezési sorrendben” találjuk. Olyan is előfordul, hogy bizonyos könyvek a mutatóban ugyan szerepelnek, de a leírásaik már nem találhatók meg: vagy elvesztek, vagy el sem készültek. Jó példa mindkettőre Monoszlóy András *Apológiája*, mely időrenden kívül, a mutató végén szerepel, leírása pedig hiányzik.¹⁶

Ezek alapján egyértelmű, hogy Pauer gyakorlatilag élete végéig dolgozott a katalóguson, sőt a mutatókat feltehetőleg többször újra is írta. Szent Jeromos leveleinek *Epistolae selectae* című, 1583-as párizsi kiadását¹⁷ a könyvben fellelhető bejegyzés szerint 1888. augusztus 16-án vásárolta. A könyv leírása ugyan hiányzik, de a mutatóban az őt megillető helyre került. Ezek szerint még ezt az időpontot követően is dolgoznia kellett a katalóguson, ugyanakkor 1889. február 14-i utolsó antikvabeszerzését¹⁸ már nem rögzítette.¹⁹ Itt jegyzem meg, hogy 1581–1590 között 52 antikva meglétét regisztrálja a mutató,

¹¹ Jelzeteik: Ant. 367, RMK. 108. Leírásaikat I. BEpAlb Cat. 437, BEpAlb Cat. 866.

¹² A cédulákat feltehetőleg repesztalálalat érte, ezért bár továbbra is használhatók, egy-egy szó olvashatatlaná vált.

¹³ BEpAlb Cat. 437.

¹⁴ Sulyok János: *Pauer János székesfehérvári püspök bibliofil tevékenysége*. 11–12 SzfvpI No. 1716.

¹⁵ Az 1511–1519 közti könyvek cédulái után például az 1521–1530 között megleltékéi következnek.

¹⁶ RMNy. 620; BEpAlb Cat. 787, jelenlegi jelzete: RMK. 87.

¹⁷ BEpAlb Cat. 573.

¹⁸ BEpAlb Cat. 92.

¹⁹ Pauer 1889. március 9-én már gyöngéltkedett. Betegségéből többé nem is épült fel, április 18-án végleg ágyának esett, és május 15-én elhunyt. L. Sulyok János: *Pauer János 1879–1889*. 15. SzfvpI No. 1716.

de mindössze 27 leírás van meg, és ezek sorrendje is összekeveredett. Ebből arra következtethetünk, hogy a cédulák inkább elvesztek, mint el sem készültek.

A leírásokban Pauer megadja a munka címét, amint az a könyvben szerepel, és hasonlóan jár el a nyomdászra, kiadóra, kiadási helyre és évszámra vonatkozólag. Jelzi azt is, hogy honnan veszi az adatokat: a címlapról, illetve annak hátoldaláról, incipitből vagy excipitből. A leírások ezt követő részei esetleges sorrendben követik egymást. Általában megadja a mű felépítését, majd az ajánlásokat. Egészen ámulatba ejtő történelmi ismereteit felhasználva a legtöbb esetben néhány szót szól az adott személyről is. Közli a mű terjedelmét, valamint „lapozva van/nincs” stb. kifejezésekkel jelzi az oldal-számozás meglétét vagy hiányát. Leírja a munkák esetleges hiányosságait, gyakran megjegyzéseket tesz a könyv állapotára vonatkozóan, és sok esetben hivatkozik más nyomtatott katalógusokra. Nem kerülik el figyelmét a munkákban szereplő metszetek sem, valamint a kiadói és nyomdászjelvényekről is megemlékezik; egyes egyszerűbb ábrákról még vázaltszerű vonalas rajzot is készít.²⁰

A bibliofil püspök alaposságát igazolandó álljon itt a nagy németalföldi térképész, Ortelius *Theatrum orbis terrarum* című munkájának²¹ könyvtárunkban őrzött, különösen szép példánya alapján készült paueri leírás:

„Abraham Ortelius nagy fol. 1595 Antwerpiae – Platin

Első czimlap. Monumentalis alakban. Szinezve, aranyozva, különféle emblémákkal. A czim aranyozott nagy betűkkel: THEATRUM ORBIS TERRARUM.

A Czim jobb oldalán: Európa női alakban aranyos nyak ékeséggel, aranyozott zöld, kék, és rózsaszín ruhában. Bal kezében ékítménnyel ellátott arany-urnát tartva, melyből füst emelkedik.

Balról neger-nő, a nyakról pongyolán lefolyó, s a testet részben elfedő lepellyel. Feje röpülő kendővel befödve melyet aranyozott tüzlángok környeznek. Jobb kezében zöld galyt tartva.

A czimlap magassága 45 cm szélessége 29 cm. Az oszlopszatos czimlap végső szalagján: cursio betűkkel:

„Opus nunc denuo ab ipso Auctore recognitum, multisque locis castigatum, et quamplurimis nouis Tabulis atque Commentarijs auctum.”

Ajánlava van: D. Philippo Austriaco Caroli V. Aug. Rom. Imp. F. Indiarum Hispaniarum que etc. Regi, omnium aetatum et totius orbis amplissimi imperii Monarchae, Abrahamus Ortelius Antverpianus eius Maiestatis Geographus, Ded. consecratque”

Ezt követik, részben megelőzik Orteliushoz intézett versezetek, melyek után a Dedicatio szövege áll.

A munka tényleges kezdetén Ortelius festett képe ezen versekkel:

„Spectandum dedit Ortelius mortalib. orben,
Orbi spectandum Galleius Ortelium” (Papius.)

A nagyszerű térképek, és kedőbetűk mind szinezve. A szövegeknél sok helyen görög és romai érme. Ezek után külön czimmel:

„Nomenclator Ptolemaicus omnia locorum Vocabula quae in tota Ptolemaei Geographia occurunt, Continens: ad fidem Graeci codicis purgatus; et in ordinem non minus utilem quam elegantem digestus.”

„Antverpiae. Ex officina Plantiniana. M.D.XCV.

Abrah. Ortelij aere et cura.”

Nagy ivrét. Oriási ékes kiadvány.

Ezenpéldány egykor 1666-ben Lajos Wilh. badeni Markgrófé volt, kinek aczél-metszetben paizsa a főczim előtti lapra van reá ragasztva.”

²⁰ Ilyen például Basilius Magnus egy 1522-es kiadása, melynek leírása végén megtaláljuk a benne szereplő nyomdászjegy egyszerűsített rajzát „Anselm Badius czége” felirattal. BEpAlb Cat. 127.

²¹ BEpAlb Cat. 838, jelenlegi jelzete: Ant. 402.

Most pedig térjünk át a fásládában talált Balassi-töredékekre. Feltételezhető, hogy ezek is a könyvtár-költöztetés zürzavarában kerültek a ládába, azonban minden jel arra utal, hogy ezeket Sulyok sem ismerte. Több írásában is megemlékezik ugyanis egy Balassi-töredékről mint a könyvtár RMK-gyűjteményének kiemelkedően fontos darabjáról, azonban sehol nem tesz említést arról, hogy léteznek olyan töredékek is, melyeket Pauer püspök nem köttetett be.²² Feltehető tehát, hogy ezek a töredékek már korábban elkallódtak, annál is inkább, mivel sem a harmincas években készült leltárkönyv, sem a katalógus nem tud létezésükről. Sőt a nagy könyvtárrendezést irányító Kúthy István sem tesz sehol említést erről cikkeiben, és a ránk maradt iratokban sem találunk semmit, ami ezen töredékek ismeretére utalna.²³ Ezt a feltételezést erősíti az is, hogy sem a töredékeken, sem a borítékokon nem szerepel könyvtári pecsét.

A láda alján heverő kis borítékokat Pauer hajtogathatta a megtalált töredékek ivenkénti tárolására. Az A iv borítékán a következők szerepelnek: „Balassa Bálint Istenes Éneki. Kassa 1665. 12r. A iv. (teljes) Czimlevél, előzmények 9 sztlan levél, a szövegből 1-6 lap”, majd következik a többi kilenc iv, immár pusztán az abból meglévő és hiányzó oldalak rögzítésével. Ebből a sorból további két boríték lóg ki, egyiken a következőt találjuk: „A Balass Bálint Énekinek kassai 1665-diki kiadásával együtt nyomtatott Isten eleibe felbocsátandó áhitatos Imádságok utolsó G ive 145-163 lap és Index (Sztlan lap).” A másik borítékon ez áll: „Balassa B. Éneki Kassa 1665. 2 levél. (mely ivhez tartozik nem bizonyos)”. Ebben a borítékban mindkét bizonytalan eredetű levél benne maradt, és még egy levél került elő a „H iv (teljes) 151-174 lap” feliratú borítékból.

A leletek közül legkönnyebben az utóbbit tudjuk azonosítani, ezen ugyanis oldalszám és ívjelzet is található: ez a H1-es levél, azaz a 151–152-es oldal. Szabó Károly tehát nem tévedett a könyvleíráskor: a H iv valóban teljes egészében ránk maradt.²⁴ A töredéken Rimay János „Ó, szegény...” kezdetű éneke olvasható harmadik, „Föld reménségére...” kezdetű strófájától egészen záró soráig.

A két levél közül, melyek kötetbeli helyében Pauer bizonytalan volt, az egyik az eddig is meglévő 80. oldal kiegészítése. A papír anyagát, úgy látszik, annyira kikezdte a ragasztó, hogy rektó és verzó oldala jelentős részen elvált egymástól. A 80. oldal, azaz az E1 rektó első három sora eddig is ismert volt; a most előkerült töredéknek köszönhetően pedig Kanizsai Pálfi János „Dicsőült helyeken...” kezdetű énekének kassai kiadása immár teljes egészében ismert. A töredék tartalmaz még néhány betűt az iv utolsó lapjának versőjéből, azaz a 101. oldalból is.

A harmadik, szintén most előkerült lap eredeti kötetbeli helyét már nem ilyen egyszerű meghatározni. A lapon sem ívjelzet, sem oldalszám, sem őrszó nem maradt, meghatározását kizárólag a rajta található szöveg segítségével tudjuk megtenni. Első lépésként meg kell állapítani, pontosan mely énekek is olvashatók a töredéken. E tekintetben könnyű dolgunk van, hiszen a levél rectóján kezdődik Pécseli Király Imre „Egykor egy vén...” incipitű éneke, követve „Én nyavalyás...” kezdetű énekét, melynek a kezdete is ránk maradt; ez a 371. oldalra, azaz R1 versóra esik. Egy Köszegehy Péter által alkalmazotthoz hasonló arányszámítást végezve megkaphatjuk az előkerült töredék eredeti helyét.²⁵ A számítás alapját ezúttal Pécseli verseinek Vasáry Dániel-féle kiadása adja.²⁶ A töredékeinkben az „Én nyavalyás...” kezdetű ének első 24 és záró 4 sora olvasható, ezek a Vasáry-féle kiadásban 14, illetve

²² VÖ. SULYOK: *i. h.* 1967. (5. jegyzet) 194; SULYOK: *i. h.* 1976. (1. jegyzet) 32.

²³ VÖ. KÚTHY István: *Emlékek a Székesfehérvári Püspöki Könyvtár múltjából.* = Székesfehérvári Szemle (7.) 1937. 45, illetve SzfvPI No. 442.

²⁴ SZABÓ: *i. h.* (3. jegyzet) 122.

²⁵ KÖSZEZGHEGY Péter: *A Balassi-szövegahagyomány néhány kérdéséről.* = Irodalomtörténeti Közlemények (89.) 1985. 83–87.

²⁶ VASÁRY Dániel: *Pécseli Király Imre élete és énekei.* Esztergom, 1907.

3 sornak felelnek meg.²⁷ A számítás alapján az első hosszabb részt vesszük, hiszen így pontosabb eredményt kaphatunk. A Vasáry-kiadásban a vers összesen 60 sort tesz ki, ha ennek 14 sora megfelel a kassai kiadás 24 sorának, tehát a teljes műnek 103 sort kellett kiadnia.²⁸ A kiadásban oldalanként 18 sor található, vagyis a teljes 103-ból kivonjuk az ismert 24-et és 4-et, majd az eredményt osztjuk 18-cal, így megkapjuk, hány oldal volt eredetileg az ének fennmaradt részei között. Az eredmény 4,16; a pontatlanságot a töredéksorok és a kerekítés eredményezi. Újabb kerekítéssel 4-et kapunk; ezek szerint a töredék az eredeti kiadás 377–378. oldala, vagyis R4-es levele.

Az előkerült töredékek azonosítása után záró gondolatként érdemes megjegyezni, hogy immár bizonyítékunk van arra, hogy az „Egykor egy vén...” kezdetű ének a kassai kiadásban is szerepelt, éspedig ez alkalommal is a bártfai, 1660 körüli kiadással²⁹ azonos éneksorrendben.³⁰

SMOHAY PÉTER

²⁷ Az itt megadott számok kerekítettek, hiszen a két kiadásban a sorhatárok nem mindig ugyanarra a szóra esnek.

²⁸ A számítás menete: $60/14=4,28$; tehát a meglévő 4,28-szorosa az eredeti hossza, azaz $24 \times 4,28 = 102,72 \approx 103$.

²⁹ *RMK*. I. 1573.

³⁰ A verssorrendre vonatkozóan legújabbán I. VADAI István: *Hozzászólás a Hozzászóláshoz*. In: *A szerelem költői. Konferencia Balassi Bálint születésének ötödfélszázadik, Gyöngyösi István halálának háromszázadik évfordulóján. (Sárospatak, 2004. május 26–29.)* Szerk.: SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza. Bp. 2007. Universitas, 165–166.